

EA DE QVIBVS LE-
CTOREM PRINCIPIO
VISVM EST ADMO-
NERE,

HÆC SUNT.

IN Ecclesia Romana, omnium Ecclesiarum magistra, solitos esse as-
servari Conciliorum canones, Pontificum decreta, ac cæteris Ec-
clesiis communicari, planè compertum est. ¶ Atque in usu præ-
cipue videtur fuisse collectio illa, quam Nicol. Papa in c. si Roma-
norum. dist. 19. Codicem canonum nominat: in quo contineban-
tur canones & regulæ illæ, quæ recensentur à Leone IV. cap. de li-
bellis. dist. 20. Hujus codicis tria manuscripta exemplaria Romæ habentur in Va-
ticana bibliotheca. Extat etiam impressus Moguntiæ Anno Salutis M. D. XXV.
Repertus est autem in veruissimo Cardinalis Vercellensis codice Cresconii ad Epi-
scopum Liberinum, quidam quasi nomocanon: in quo, cum pluribus causarum ti-
tulis propositis, exponatur deinde, quibus synodorum, ac Decretalium Epistolarum
locis causæ illæ træcentur, capita capitibus Moguntini codicis, & numeri numeris o-
ptimè respondent. Quæ quidem à Cresconio adhibita diligentia satis indicat frequen-
tissimum fuisse hujus collectionis usum: & hæc ea est, quæ in notationibus, quæ
num eduntur, absolutè codex Canonum vocatur. ¶ Cæterum inter privatos col-
lectores, qui multò plura congerere studuerunt, perantiquus est *Isidorus*: cuius col-
lectio protenditur à canonibus Apostolorum usque ad concilium Hispalense secun-
dum: habeturque in duobus codicibus Vaticanae bibliothecæ, & uno monasterii
Dominicani sanctæ Mariæ supra Minervam: extat autem impressa in editionibus
Conciliorum, in antiquioribus quidem purior, in recentioribus autem multis aliis
Concilii, scriptisque admista. Isidorum hunc Igmarus Archiepiscopus Rhemen-
sis in libro de Synodis celeberrimum illum Hispalensem fuisse affimat, à quo testa-
tur etiam Trittemius librum Decretorum esse conscriptum, ac certè multa verba,
quæ in Præfatione hujus collectionis leguntur, sunt in libro quinto Ethymologia-
rum. In codice autem Dominicanæ bibliothecæ initio Præfationis ita legitur: *Isi-*
dorus mercator servus Christi, lectori conservo suo, &c. nec multo secus in Vaticanis: quo-
loco in impressis est, *Isidorus peccator servus Christi, &c.* ¶ Secutus deinde est (ut de
iis primùm, quorum opera typis excusa sunt, loquamur) *Burchardus*, VVormaci-
ensis Episcopus, Othonis III. & Henrici II. Bavari Imperatorum ætate: qui non
ordinem temporum & provinciarum, ut Isidorus, sed rerum, & causarum *sibi se-*
quendum putavit. ¶ Isidem vestigiis institit non ita multo post *Ivo*, Carnoten-
sis Episcopus: sed exorta interim Berengarii hæresi multa ad illam confutandam
pertinentia addidit, ac multa etiam præterea ex Pandectis & Codice: dum de lai-
corum quoque officiis *sibi agendum putat*: quod Burchardo minus necessarium
visum fuerat. ¶ Extant autem duo volumina. Ivonis nomine scripta, eandem-

que habentia præfationem: quorum unum, quod *Pannormia*, alterius, quod absolute Decretum inscribitur, quasi epitome quedam est. Verum in hoc eodem campoii etiam gravissimi viri (quorum libri partim in publicis, partim in privatis bibliothecis manuscripti habentur) *Cresconius*, *Anselmus*, *Deusdedit Cardinalis*, *Gregorius Presbyter*, qui volumen suum *Polycarpum* inscripsit, alioque nonnulli præclarè se exerceunt, suamq; operam probaverunt. Novissimus istorum omnium, præter auctorem *Pannormia* (nam is recentior fortasse est) *Gratianus* monachus Benedictijus non tantum decretis colligendis (quod superiores fecerant) operam dedit: sed Iwonis fortasse præfatione excitatus, eo potissimum incubuit, ut certis questionibus propositis, quid in utramq; partem ex Canonibus qui inter se nonnunquam pugnare videbantur, dici posset, ipse & afferret, & explicaret: omninoque eorum varietatem, quæ speciem dissensionis habebat, ad concordiam revocaret. Ceterum in longo ac perdifficili opere multa à parum æquis hominibus exagitabantur, nonnulla pii etiam & verecundi interdum desiderabant.

Quamobrem ne hujusce utilissimi & gravissimi Codicis vacillaret auctoritas, placuit primum Pio IV. ac subinde Pio V. & Gregorio XIII. (apud quem etiam hujus perfecti operis, quemadmodum & aliarum maximarum rerum, laus fuit) ut illi corrigendo summa opera daretur, mendæ librariorum tollerentur: si qua etiam in re Gratianus, ut homo, minus vidisset, modestè notaretur, ipsaq; omnino capita suis auctoriis, quām diligentissimè restituerentur. Itaque & Romæ Vaticana bibliotheca, & monasterii Dominicani supra Minervam, aliæq; non paucæ excusæ sunt, & ex aliis urbibus atque regionibus invitati doctissimi homines, qui idem facerent (& si quid invenissent) quod ad hanc rem pertineret, ut sua pietate libenter communicaarent, atq; ad Pontificem mitterent. Qua diligentia illud factum est, ut cùm jam magnam partem suum unicuiq; tributum sit, ac propterea intelligi plerunq; possit, quæ synodorum generalium, quæ summorum Pontificum, quæ provincialium conciliorum, quæ Patrum decreta ac sententiaz, atq; inter hæc, quæ sanctæ Romanæ sedi probata sint, quæ minimè, vix quisquam errare, atq; incerta pro certis sequi, certa vero pro incertis suspecta habere posthac queat.

Quod ad citationes auctorum pertinet, ubi error evidens erat, aut nonnulla Gratiani exemplaria cum veriore, atque ab aliis collectoribus allata citatione consentebant, sublati falsis inscriptionibus verae sunt restituta: ubi vero, quamvis caput apud alium auctorem esset inventum, fieri tamen poterat ut illius quoque esset, quem Gratianus citaret (sunt enim haud raro decreta tralatitia, & sententiaz similes in bonis auctoriis) retenta Gratiani citatione, satis visum est locum, ubi hodie habeatur, indicare. Et quoniam interdum aut capitulis aliqua quidem pars illius auctoris est, qui citatur, aliqua vero minime, aut verba valde sunt mutata: Id quoque est indicatum, adscriptumque præterea in margine, quo loco idem caput in glossa Bibliorum ordinaria, in libris Sententiarum, & apud cæteros collectores habeatur, eos præsertim, qui in hujus Operis emendatione magno usui fuerunt. Animadversum vero est, multa olim fuisse (quorum nonnulla hodie etiam habentur) homiliarum ex variis auctoriis collectarum volumina: quibus homiliis nomen auctoris aut non esset præpositum, aut etiam mutatum: quod Decretorum collectoribus, qui fontes adire in illalibrorum penuria plerunque non poterant, errandi interdum dederit occasio- nem. Sæpè etiam Gratianus multas Patrum sententias simul colligit, atque in unum caput concludit (quamvis in vulgatis Codicibus plerunque in diversa capita sint distractæ, sed ferè sine Rubrica) idque cùm facit, non ipsa proflus auctorum verba affert, sed arbitratu suo mutat, addit, imminuit, summatim complectitur: quod

quod etiam Burchardus & Ivo faciunt, cùm citant hoc modo, ex dictis Augustini, ex dictis Hieronymi.

In emendando primum initia capitum ob usitatas doctorum citationes non sunt mutatae: sed ubi ab originali discrepabant, in margine aut in notatione est indicata germana lectio. Deinde hæc glossæ ipsius habita ratio est, ut nihil in textu sit mutatum, ubi mutatio ipsa impeditura erat, quò minus, quid sibi auctor glossæ voluisse, animadvertisse posset: sed eodem modo aut in margine, aut in notatione mendum est indicatum. Ubi verò hæc non obstabant, hæc ferè servata corrigendi ratio est: ut si videretur voluisse Gratianus auctorum, quos citaret, ipsa prorsus verba referre, ea ex ipso originali emendantur, & interdum etiam, non leví proposita utilitate, aliqua adderentur: nisi sicut vulgata lectio visa est melior, nam tunc illa retenta notatum est, quomodo originale ipsum habeat. Sin autem Gratianus non eadem prorsus verba afferre voluerat, sed aut in summam quandam ipse redigere, aut ab aliis redacta, ut ab auctore glossæ ordinariæ, ab Ivone & aliis collectoribus referre: tunc nihil ferè emendatum vel additum est, nisi forte Patris illius, unde collector accepit, restituta lectio magnam afferre visa esset utilitatem: multisque locis id notatum est, & verba ipsius originalis allata, ut Lector identidem in memoriam hujus adhibita cautionis revocaretur, & labore ad originalia adeundi levaretur. Quòd si idem caput ex pluribus vicinis alicuius Parris locis confectum est (nam quæ multum distabant, satis plerunque fuit in margine indicare) adjectæ sunt in textu particulae illæ & supra, & infra: sc. ubi seriem & nexus collectionis impedituræ non erant: ubi verò Gratianus ipse loquitur, ex manuscriptis hujus libri exemplaribus pura germanaque lectio est restituta.

In codice Canonum capita, quæ ex Græcis synodis racitantur, sunt à Dionysio Exiguo in linguam Latinam conversa: cuius Præfatio manuscriptis ipsius codicis exemplaribus præposita legitur. Isidorus autem partim hac ipsa Dionysii versione, quamquam raro, partim fortasse prisca illa, cuius mentionem in præfatione sua Dionysius facit, usus est aut integris, aut aliquantulum immutatis: partim etiam aliis, quæ tunc, ut ipse me Isidorus testatur, extabant, hodie, præterquā apud istos Decretorum collectores, non extant. Quocirca mirandum magnopere non est, si cæteri collectores, & omnium ferè postremus Gratianus, qui & Codicem illum canonum, & Isidori collectionem, & alias etiam habebant, eundem canonem non semper ex eadem versione recitent. Qua de re sèpè in notationibus Lector est admonitus, & ubi necessarium visum est, Græca canonis verba cum versione nova sunt allata: idemq; in cæteris Patrum Græcorum sententiis factum est.

De nomine *Paleæ* sunt variæ doctorum hominum sententiæ. Multi ea capita, in quibus res inanes ac leves continerentur, hoc nomine appellari censuerunt: alii quasi *τὰ μάλα*, id est, antiqua: alii quasi additiones quasdam, derivata, aut potius depravata voce ab adverbio *πάλιν*, id est, rursum, quo scriptores etiam Latini tempore Gratiani uterentur. Verùm Ioannes Andrea in additionibus ad Speculatorē, titulo de Disputationibus & allegationib. prope finem (quem Imola in Rubrica de verborum obligationibus, Alexandrinus in procœmio Decretalium, Iason in Rubrica titulo de Actionibus, & alii sunt secuti) putat, quendam Protopaleam, quem Iason addit[Cat]dinalem fuisse, collectioni Gratiani capita hæc adjunxisse. Atque ut in tetram incerta aliquid elici conjectura possit, exponetur, quid in collatis exemplaribus observatum fuerit. In tribus, quæ sunt antiquissima, & videntur scripta paulo post Gratiani ætatem, paucissima ex hujusmodi capitibus habentur. In uno valde emendato sunt apposita in margine sine ulla nota, sed non omnia quæ in impressis: quamvis vicissim in illo additiones aliquæ sint, quæ in his non habentur. In alio literis perantiquis

AD LECTOREM.

descripto Paleæ ipsæ recentiori scriptura toti volumini præponuntur. In cæteris habentur aut omnes, aut pleræq; : & partim quidem cum paleæ nomine, partim verò sine ullo à ceteris capitibus discrimine. Ex qua observatione illud videtur posse colligi, has paleas esse additiones non eodem tempore factas ad primam collectiōnem Gratiani, in margine primum adscriptas, ac nonnullas fortasse ab ipsomet Gratiano (ut fit) inter componendum, aut relegendum: quas deinde libratorum quidam omiserint, quidam in contextu posuerint, interdum conjunctè cum prioribus capi- tibus, interdum cum aliquo discrimine. Falsam verò esse illorum opinionem, qui eas contemnendas putant, ex eo constat, quod multæ & in Decretalibus, & apud ve- tustiores Gratiani collectores habentur: quod suis locis indicabitur.

In plerisq; vetustis hujus collectionis exemplaribus hæc tanquam inscriptio rubris literis posita est. *Concordia discordantium canonum*: addita in quibusdam dictione, *In- cipit*, sine ulla Gratiani mentione. Verùm in Vaticano illo vetustissimo, cui voluminis ipsius initio recentiori scriptura paleas esse præpositas, dictum est, ante ipsas paleas est hic titulus, *Decretum Gratiani monachi sancti Felicis Bononiensis, ordinis sancti Benedicti, compilatum in dicto monasterio, Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo primo, tempore Eugenii Pape tertii*: in aliis verò duobus codicibus, in extremo est, *Explicit Decretum compilatum à Gratiano monacho monasterii sancti Felicis de Bononia*. In Chronico, quod inscribitur, *Pomarium Ecclesiæ Ravennatis*, qui liber in Bibliotheca Vaticana servatur, hæc de Gratiano leguntur, *Anno Christi millesimo centesimo quinquagesimo primo, Gratianus monachus de Clæsa civitate Tuscia natus, Decretum composuit apud Bononiā in monasterio sancti Felicis*. Idem testatur Hugutio, vetustissimus hujus codicis interpres, secunda, quæstione sexta, cap. post appellationem, & Vincentius in li- bro Historiarum bis. semel libro vigesimo tertio, capit. trigesimo primo, loquens de Isidoro: & iterum libro vigesimo quinto, cap. octuagesimo quarto, agens de Ivone, & aliis decretorum collectoribus: & sanctus Antonius part. tertia histor. titul. decimo octavo, capite sexto. Trittemius verò in libro de Scriptorib. Ecclesiasticis, Gratia- num agnoscit hujus collectionis autorem: itemque in libro secundo de Viris illustri- bus ordinis sancti Benedicti: quo tamen loco addit (ipsam fortasse Operis incep- tionem spectans) fuisse ab eo compositum Anno Domini millesimo centesimo vigesi- mo septimo. Hanc collectionem Innocentius tertius in epistola ad Archiepisco- pum Compostellanum vocat corpus Decretorum. Ob has igitur auctoritates, & re- ceptam apud omnes opinionem in prima hujus voluminis pagina præpositus est titu- lus nomine Gratiani.

¶ Quod ad glossas pertinet, quæ pios & catholicos auctores habuerunt, quæ in illis errata paulò majoris ponderis pro humani ingenii infirmitate obrepserunt, ea in margine sunt notata, & quid catholicè sentiendum sit, ostensum est. Hæ autem notæ, quibus asteriscus affixus est, necessariò posthac in omni- bus impressionibus apponendæ erunt.

